

ПРОСТОРОВІ ЕЛЕМЕНТИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ ВОЛИНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Анотація: проаналізовано сучасний стан територіальної організації культурної сфери Волинської області, виділено основні її просторові елементи, запропоновано шляхи оптимізації територіальної організації культурної сфери з метою покращення її функціонування в регіоні.

Ключові слова: територіальна організація, територіальні системи, культурна сфера, мезорегіон, територіальні диспропорції.

Постановка проблеми у загальному вигляді. В умовах розвитку демократії кожен регіон стає активним суб'єктом вдосконалення суспільного життя країни, залежно від розкриття наявного його потенціалу. Культурна сфера має ряд потенційних можливостей для відродження міст, регіонів, формування привабливого образу певної території. Ця сфера (культурна) суспільного життя є могутнім стимулятором регіонального розвитку, зростання якості культурного середовища. Соціальні умови споживання культурних благ різняться у регіональному розрізі. Тому велике значення має вивчення та дослідження особливостей територіальної організації культурної сфери на регіональному рівні та вирішення існуючих проблем. В Україні спостерігаються значні територіальні диспропорції в забезпеченні населення послугами культурного й інформаційного призначення. Так, рівень культурного обслуговування значно різниться в центрі (столиці, регіональних центрах) та на периферії, в сільській та міській місцевостях. У зв'язку з цим актуальною проблемою стає виявлення протиріч, що виникають між центром та регіонами в процесі пошуку оптимальних варіантів відтворення та розвитку культури як окремих територій, так і країни загалом.

Аналіз попередніх досліджень і публікацій. Підходи до вирішення питань територіальної організації культурної сфери та соціальної сфери в цілому знайшли своє відображення у працях таких вчених як М.А. Абрамов, О.І. Алексєєв, М. І. Білецький, Б.М. Данилишин, В.О. Джаман, М.І. Долішній, Н.М.Кисіль, А.В. Корнус, О.І. Корнус, А.І. Кочерга, О.О. Любіцева, Н.В. Моштаківа, Л.А. Меркушева, Л.М. Немець, Я.Б. Олійник, Я.В. Остафійчук, М.М. Паламарчук, В.В. Покшишевський, В.М. Рутгайзер, О.І. Ріпка, О.Г. Топчієв, Н.І. Флінта, О.І. Шаблій, Л.Т. Шевчук та ін. Частина авторів розглядає культурну сферу як складову культурно-освітнього комплексу (О.І. Шаблій, Н.І. Флінта, Я.В. Остафійчук), соціальнокультурного комплексу (М.І. Білецький, Н.М. Кисіль) чи ототожнювали її з соціально-культурною сферою (А.Г. Корнус).

На нашу думку, така складна система як культурна сфера потребує більш ґрунтовного вивчення, ніж просто як складова частина культурно-освітнього чи соціально-культурного комплексу. За останні роки сфера культури досягнула такого рівня розвитку, що змогла відокремитись від близьких їй сфер діяльності (таких, наприклад, як освіта). Суспільно-географічне дослідження, у тому числі й наукове обґрунтування територіальної організації культурної сфери регіону як самостійного складника суспільної діяльності здійснено у праці Н.В. Моштаківої [1]. Територіальна організація культурної сфери Волинської області у складі сфери обслуговування населення описана Т.І. Шпарагою у 1994 р. [2].

Аналіз наукових публікацій свідчить, що проблеми розвитку та територіальної організації культурної сфери Волинської області потребують подальшого вивчення.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є виділення просторових елементів територіальної організації культурної сфери Волинської області, визначення проблем та недоліків територіальної структури культурної сфери Волині та пошук шляхів їх вирішення. Завдання дослідження: характеристика територіальної організації культурної сфери Волинської області; виділення просторових елементів територіальної структури культурної сфери Волині, виявлення її недоліків, визначення перспективних шляхів розвитку та вирішення існуючих проблем.

Виклад основного матеріалу. У нашому дослідженні ми розуміємо культурну сферу Волинської області як складову суспільно-географічного комплексу мезорегіону, що включає культурну (творчу) діяльність населення та систему об'єктів культури, закладів, підприємств, установ й організацій культури, органів управління та підготовки кадрів, діяльність та функціонування яких спрямована на задоволення культурних потреб людей, а саме: збереження культурно-історичної спадщини, забезпечення широкого доступу до всього культур-

ного надбання, розвиток творчого потенціалу суспільства, сприяння культурному різноманіттю.

Територіальна організація культурної сфери – це просторове поєднання її складових елементів та їх сукупностей, які функціонують на основі територіальних утворень систем розселення, взаємозв'язків між цими елементами та діяльністю населення, що виникає на різних ієрархічних рівнях організації суспільства. Територіальна організація культурної сфери виявляється сукупністю процесів та дій щодо розміщення її об'єктів та формується на основі територіального зосередження культурних закладів та об'єктів. При цьому просторові структури, які виникають в межах конкретної території, мають тісний зв'язок із поселенськими та виробничими структурами. Процеси територіальної організації протікають під впливом економічних, демографічних, природних, соціально-політичних та інших факторів. Ієрархічність та наявність локальних та регіональних елементів є характерною рисою територіальної організації культурної сфери.

Територіальна організація культурної сфери виступає як одна із найважливіших передумов успішного розвитку всього суспільно-географічного комплексу регіону. Раціоналізація розміщення складників культурної сфери дасть змогу скоротити витрати на надання послуг, сприятиме більш ефективному використанню наявних ресурсів та, головне, забезпечить широкий доступ населення до культурного надбання. Забезпечення максимальної доступності закладів та організацій культурної сфери для потенційних користувачів передбачає мінімізацію затрат часу та коштів на доставку до місця розташування закладів, що досягається розширенням та ускладненням територіальної структури культурної сфери області. Вдосконалення територіальної організації культурної сфери ґрунтується на глибокому аналізі існуючої структурних особливостей цієї сфери, оцінці регіональних аспектів розвитку, зростаючих потреб регіонального розвитку культури. Всебічне врахування економічних, демографічних, соціальних та інших особливостей регіону забезпечить науково обґрунтоване розв'язання завдань розміщення об'єктів культурної сфери. Культурна сфера регіону є складовою частиною єдиного народногосподарського комплексу, тому органічна ув'язка територіальної організації об'єктів культурного обслуговування населення з територіальною організацією продуктивних сил, економічним та культурним

потенціалом, характером поселенської мережі та тенденціями руху населення є необхідною. Недостатній рівень розвитку територіальної системи, відсутність певних компонентів культурної сфери компенсується завдяки функціональним зв'язкам із територіальною системою вищого ієрархічного рівня. Територіальна структура культурної сфери відображає наявність просторових утворень нижчого ієрархічного рівня.

Основою вивчення територіальної організації культурної сфери мезорегіону є виділення просторових елементів її територіальної структури. Елементи виділяються за компонентним складом та спеціалізацією, ступенем задоволення попиту на різні види культурних послуг, за величиною та місцем у системі обслуговування населення [2]. В основі виділення просторових елементів лежить місце у системі обслуговування населення та ступінь сформованості комплексу обслуговуючих культурні потреби функцій. Кожен елемент має свою зону впливу, що визначається існуючим у ньому набором об'єктів культурного обслуговування. У культурній сфері отримали розвиток такі типи територіального зосередження її компонентів – регіональні (район, область) та точкові та ареальні (культурні пункти, центри, вузли).

Первинними елементами територіальної організації культурної сфери Волинської області є культурні пункти – сільські чи селищні поселення з мінімальним набором об'єктів культурного обслуговування періодичного чи повсякденного попиту (один-два культурні заклади (клуб та бібліотека), зона впливу яких обмежується площею поселення.

Культурні центри – сільські, селищні, міські поселення, де функціонують більше двох об'єктів культурної сфери (бібліотека, клуб, будинок культури), що здійснюють культурне обслуговування населення, знаходяться об'єкти культурної спадщини, здійснюється активна творча діяльність. До цих центрів тяжіють жителі інших поселень в радіусі 3-5 км. У свою чергу розрізняють культурні центри різних рангів, які виконують різні функції у територіальній системі культурного обслуговування населення:

- локальні (місцеві) культурні центри – у цих поселеннях окрім базових закладів культури (бібліотека, клуб, будинок культури) є певні визначні культурні об'єкти (музеї, садиби, історико-культурні пам'ятки), розміщені тут з певних причин (переважно історичних, рідше – соціально-економічних). У територіальній

системі культурної сфери вони представлені такими поселеннями, як Устилуг, Колодяжне, Затурці, Зимне;

- кущові культурні центри сформувалися у відносно великих поселеннях, що є центрами господарств адміністративних одиниць чи у поселеннях, що в минулому були адміністративними (районними) центрами. Характеризуються вищим рівнем спеціалізації культурного обслуговування населення, наявністю широкого спектру культурних послуг (окрім базових закладів культури є кінотеатри, музеї, парки культури і відпочинку, видавництва та редакції). Це такі населені пункти, як Торчин, Берестечко, Овадне, Павлівка Колки, Голоби, Цумань;

- районні культурні центри сформувалися на базі міських поселень, що є центрами адміністративних районів. Тут знаходяться провідні підприємства сфери культурного обслуговування населення (районний будинок культури, районна бібліотека, редакції районних ЗМІ). В області функції районних культурних центрів виконують 15 міських поселень (адміністративні центри районів – Іваничі, Рожище, Камінь-Каширський, Любомль і ін.).

Культурні вузли – територія чи поєднання сільських поселень навколо міського, де сформовані комплекси закладів та організацій культури повсякденного, періодичного та епізодичного використання, в тому числі спеціалізовані та унікальні. Серед них виділяються:

- міжрайонні культурні вузли, які утворилися у найбільших міських поселеннях, де представлено широкий спектр установ та організацій, що надають культурні послуги (бібліотеки, клуби, будинки культури, установи початкової та спеціальної культурно-мистецької освіти, музеї, об'єкти культурної спадщини, виробництво товарів культурного призначення, видавництва, редакції, парки культури та відпочинку, кінотеатри). Це найбільші міста області (міста обласного значення) – Луцьк, Ковель, Нововолинськ, Володимир Волинський. Обласний центр Волинської області – місто Луцьк характеризується найбільшим територіальним зосередженням закладів, організацій та установ культурної сфери, пов'язаних між собою різними зв'язками та відношеннями, що поширюють свій вплив на територію всієї області. Тут функціонують всі типи закладів культури, що надають населенню мезорегіону всі види послуг епізодичного, рідко епізодичного, періодичного та повсякденного призначення.

Усі ці типи елементів територіальної

структури культурної сфери Волинського мезорегіону можуть змінювати свій ранг на вищий або нижчий, набуваючи чи втрачаючи частину функцій із забезпечення культурних потреб населення. Це може відбуватися під впливом різних факторів: економічних (зміна форм власності, реорганізація установ, підприємств чи закладів, поява нових форм надання культурних послуг), політичних (реформи адміністративно-територіального устрою та зміни організаційно-управлінської структури).

Виділені елементи територіальної структури культурної сфери разом зі своїми зонами впливу формують територіальні системи культурного обслуговування населення Волинської області. Вершиною ієрархії є Волинська обласна територіальна культурна система, нижчою ланкою є міжрайонні культурні системи (Ковельська, Нововолинська, Луцька). Окрім обласної та міжрайонних територіальних систем, повний набір стандартних культурних послуг мають змогу отримати жителі районних культурних систем (їх є 16, як і адміністративних районів). Кущові територіальні системи забезпечують доступ населення віддалених частин районів області до періодичних та епізодичних послуг. Найпотужнішими з них є Колківська, Торчинська, Голобська, Берестечківська, Павлівська, Цуманська. Первинною ланкою територіальної організації культурної сфери є локальні системи обслуговування населення, що формуються на базі культурних центрів та пунктів. Тут населення має можливість задовольнити елементарні культурні, духовні та інформаційні потреби.

Дослідження територіальної організації Волинської області дало змогу здійснити культурно-географічне районування мезорегіону. Виділення культурно-географічних районів враховує територіальний вплив певного великого населеного пункту з його значним культурним потенціалом, територіальну доступність, віддаленість від обласних чи районних центрів, рівень охоплення населення культурними послугами, що надають заклади та установи культурної сфери. У межах Волинської області можна виділити три культурні райони. Культурно-географічний район – це територія, що характеризується спільними рисами процесів культурного обслуговування населення, близькими передумовами для сталого розвитку культурної сфери. Проведене районування території області має за мету поєднання типових адміністративних районів за рівнем розвитку та сформованістю комплексу культурних послуг.

Південний район включає Луцький, Горхівський, Володимир-Волинський, Локачинський, Іваничівський адміністративні райони й характеризується найбільш розвинутою структурою культурної сфери, виділяється найвищими показниками охопленості території закладами культури, їх територіальною доступністю та розосередженістю. Переважає міське населення, наявні потужні культурні вузли та центри (Луцьк, Володимир Волинський, Нововолинськ, Зимне).

Центральний (Рожищенський, Ківерцівський, Ковельський, Турійський, Маневицький, райони) район характеризується проміжним положенням між периферійними північними територіями області та більш індустріально розвиненим півднем. Сформована мережа базових закладів культури задовольняє повсякденні та періодичні потреби населення цих територій. Відчутним є вплив Ковельського міжрайонного вузла.

Північний (Шацький, Любомльський, Ратнівський, Старовижівський, Камінь-Каширський, Любешівський райони) найменш розвинутий через відділеність та периферійне положення й відсутність значних культурних вузлів та куштових центрів. Характеризується переважанням сільського населення і найнижчими показниками культурного обслуговування населення, утрудненим доступом до епізодичних послуг культурного призначення.

Проаналізувавши територіальну організацію культурної сфери Волинської області, маємо можливість визначити основні її недоліки. Для територіальної структури культурної сфери Волинської області характерна наявність елементів із мінімальним набором функцій, недостатнім поширенням куштових систем. Розташування обласного вузла культурної сфери мезорегіону на південному сході області ускладнює можливість жителів північних, північно-східних та північно-західних районів до епізодичних, спеціалізованих та унікальних культурних послуг, які надає культурний ком-

плекс м. Луцька. У названих вище районах Волині існує необхідність розвитку потужного міжрайонних культурних вузлів чи куштових центрів, на базі районних чи локальних культурних центрів із метою забезпечення мешканців віддалених районів області широким набором культурних функцій. Цьому сприятиме створення в містах закладів та організацій, що надаватимуть населенню культурні послуги вищого рангу. Основна частина населення області проживає в межах локальних систем культурного обслуговування, тому не має доступу до широкого спектру культурних послуг. Елементи територіальної структури локальних систем не мають сформованого комплексу якісних послуг.

Раціоналізація територіальної організації культурної сфери Волині передбачає також подолання диспропорцій у забезпеченні культурними послугами міського та сільського населення. Цьому сприятиме розширення асортименту культурних послуг у культурних центрах різного рангу, вузлах та пунктах. Збереження та оновлення культурної інфраструктури, організація функціонування пересувних форм культурного обслуговування населення, покращення транспортної доступності до культурних вузлів та центрів, що мають широкий спектр культурних послуг, сприятиме покращенню ситуації у діяльності культурної сфери всієї області.

Висновки. Отже, проведений аналіз просторових елементів територіальної організації культурної сфери Волинської області, показує наявність значних територіальних диспропорцій у розміщенні її компонентів. Оптимізація територіальної структури культурної сфери має за мету створення умов максимальної доступності культури до населення, забезпечення кожній людині незалежно від місця проживання рівних можливостей одержання культурного розвитку. Вирішення існуючих проблем потребує подальшого ґрунтового вивчення та наукового обґрунтування.

Література:

1. *Моштаківа Н. В.* Територіальна організація сфери культури регіональної соціогеосистеми (на прикладі Луганської області) : дис. ... канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 „економічна та соціальна географія” / *Н. В. Моштаківа.* – Харків, 2011. – 442 с.
2. *Шпарага Т. И.* Территориальная организация сферы обслуживания населения Вольинского областного общественно-географического комплекса : дисс. ... канд. геогр. наук : спец. 11.00.02 „экономическая и социальная география” / *Т. И. Шпарага.* – Киев, 1994. – 210 с.

Резюме:

Наталія Миронюк. ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ЭЛЕМЕНТЫ ТЕРРИТОРИАЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ КУЛЬТУРНОЙ СФЕРЫ ВОЛЫНСКОЙ ОБЛАСТИ

Проанализировано современное состояние территориальной организации культурной сферы Волинской

области, выделены основные ее пространственные элементы, предложены пути оптимизации территориальной организации культурной сферы с целью улучшения ее функционирования в регионе.

Ключевые слова: территориальная организация, территориальные системы, культурная сфера, мезорегион, территориальные диспропорции.

Summary:

Natalia Myronyuk. SPACE ELEMENTS OF TERRITORIAL ORGANIZATION OF CULTURAL SPHERE OF VOLYN REGION.

The contemporary state of the territorial organization of the cultural sphere of the Volyn region, highlighted its main spatial elements, suggested ways to optimize the territorial organization of the cultural sector to improve its functioning in the region.

Key words: territorial organization, territorial systems, cultural sphere, mezo-region, territorial disproportions.

Рецензент: проф. Заставецька О.В.

Надійшла 11.01.2012р.
